

І Спаські міжнародні наукові читання в Ніжині

Без сумніву, знакова подія відбулася на початку жовтня 2010 р. в м. Ніжині: впродовж кількох днів проходили міжнародні наукові читання, які були присвячені 90-річчю від часу відкриття в цьому місті першого в його історії публічного – тобто відкритого для вільного огляду всіма охочими – музею. До Ніжина прибуло майже півсотні науковців із різних куточків України, а також кілька відомих дослідників із Російської Федерації, зокрема, з Санкт-Петербургу та Москви.

Звісно, Ніжину не вперше приймати подібні наукові зібрання (щоправда, такого рівня й представництва наукові форуми раніше приймав здебільшого одноосібно Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, знаючись на цій справі й маючи в цьому певні традиції). Проте, за подібною тематичною направленістю досі наукових зібрань у Ніжині не було, – недарма організатори читань уже в назві нумерували їх “Першими”.

Основні напрями наукових доповідей стосувалися дослідження різних пам’яткознавчих, музеєзнавчих, історичних й етнологічних проблем розвитку Північно-Дніпровського Лівобережжя – земель, що охоплюють басейн лівобічних допливів Дніпра від середньої його течії на півдні й до верхів’їв на півночі. Ареал територіально досить обширний, до нього нині входять українські, російські й білоруські землі. Але попри різну політико-адміністративну належність, ця обширна територія має досить багато спільного в історичному плинні останнього тисячоліття, близький за національним і соціокультурним розвитком населення тощо. Відтак, фіксація напрацювань наукового вивчення вказаного регіону, живе професійне спілкування дослідників, обговорення планів майбутніх дослідів і було метою проведення цих міжнародних наукових читань у Ніжині.

Читання можна сміливо вважати знаковими, в сучасній історії Ніжина насамперед тому, що вперше науковий захід подібного рівня відбувався відразу в кількох частинах історичного центру Ніжина, а не концентрував усі заходи з робочої програми чи то на території, скажімо, університету, чи то суто в межах якоїсь зали засідань деінде. Заходи в межах читань організаторами були сплановані так, що кожного дня робота наукового форуму відбувалися в новому місці, в новому приміщенні, за нових обставин: спершу загальноміський захід у історичному середмісті Ніжина, потім пленарне засідання у стінах Гоголівського корпусу НДУ імені Миколи Гоголя; наступного дня – секційні й завершальне пленарне засідання в залі засідань Ніжинської мерії, що в самісінькому центрі міста. Особливо подібне “кочування” Ніжином було приємним іногороднім учасникам читань, зосібна тим, хто вперше відвідав це древнє українське місто.

Третій день також був позначений “зміною декорацій” – для учасників і гостей читань організаторами була влаштована екскурсія до Національного історико-культурного заповідника “Гетьманська столиця”, що в м. Батурині Чернігівської обл., де вони на власні очі побачили творіння видатного архітектора Чарльза Камерона – відремонтований після сторіч запустіння палац останнього керманіча української козацької держави гетьмана Кирила Розумовського; частково реконструйовану цитадель Бату-

ринської фортеці доби гетьмана Івана Мазепи; відвідали батуринські музеї, помилувалися краєвидами Надсейм'я. На зворотному шляху до Ніжина відвідали також “Ганнину пустинь” – історико-меморіальний музей-заповідник Пантелеймона Куліша в хут. Мотронівці на Борзнянщині.

У Ніжині впродовж перших двох днів роботи читань у позаробочий час їх учасники також не нудьгували. Для них були влаштовані кілька цікавих екскурсій – оглядова центром міста, музеями НДУ імені Миколи Гоголя* та відділами Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського.

Участь останнього в організації й проведенні читань також є знаковою – і для міста, і для самого музею. Адже від початку свого існування міський краєзнавчий музей вперше був серед організаторів подібного наукового зібрання подібного рівня, більше того – відразу базовою приймаючою стороною! І це не випадково. Насамперед, це пов'язане як з історичними коренями існування музею, так і з його сьогоденням.

Наприкінці 2009 р. за ініціативи трудового колективу музею та при підтримці Державного Ермітажу, НДУ імені Миколи Гоголя, Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, Українського товариства охорони пам'яток історії та культури рішенням Ніжинської міської ради Ніжинському краєзнавчому музеєві було присвоєне ім'я видатного історика-нумізмата, засновника вітчизняної нумізматичної наукової школи, відомого музейника, головного зберігача Відділу нумізматички Державного Ермітажу – всесвітньвідомого Санкт-Петербурзького музею – Івана Георгійовича Спаського. Сучасний краєзнавчий музей у Ніжині офіційно відкрився вже у повоєнний час (наприкінці 1960-х років). Але історія музейної справи в Ніжині сягає більш, ніж півстоліттям раніше – з 1909 р., коли у стінах тодішнього Історико-філологічного інституту була організована кімната-музей найвидатнішого, без сумніву, вихованця ніжинського вищого навчального закладу – М.В. Гоголя. На початку 1920-х років музейництво в Ніжині отримало могутній поштовх у розвитку і далеко не остання роль у тому І.Г. Спаського, тоді гімназиста-випускника, згодом студента, що під впливом старшої сестри Євгенії (невдовзі відомого українського етнолога, дослідника народних промислів якраз Південного Українського Лівобережжя) захопився вивченням місцевих старожитностей і музейництвом.

У листопаді 1920 р. частково на базі музейної колекції зреформованого історико-філологічного інституту, частково залучивши нові зібрані етнографічні експонати в стінах того-таки інституту відкрився Музей історії, мистецтва та етнографії, який очолив петроградський художник і мистецтвознавець В.І. Лесючевський, за волею долі який опинився в післяреволюційному Ніжині. Його заступником і незмінним помічником був І.Г. Спаський. На жаль, музей проіснував менше року, повноцінної роботи так і не налагодив – багато тому причин (насамперед, матеріальних). Але це був перший досвід публічної музейної роботи в Ніжині, адже інститутський музей, що виріс із музею-кімнати М.В. Гоголя, був закритий для широкого загалу й використовувався лише в межах навчального процесу студентів. З іншого боку – існування цього першого публічного музею в Ніжині дало неоцінений досвід І.Г. Спаського в організації робо-

* На превеликий жаль не вдалося оглянути унікальний Музей рідкісної книги НДУ імені Миколи Гоголя, що нагоді якраз був зачинений через ремонт і оновлення експозиції. Але цю прикрість з лихвою компенсували інші університетські музеї – Музей історії Ніжинської вищої школи, Музей-кімната М.В. Гоголя та Картинна галерея, які – особливо зібрання картин – не залишили нікого байдужим.

ти музею, який особливо став у нагоді під час створення в 1927 р. Ніжинського окружного музею, котрим майбутній учений-нумізмат упродовж перших трьох років існування керував у якості директора. Цей, другий за рахунком, публічний музей на теренах Ніжина, що повноцінно проіснував майже 10 років, був з одного боку частково спадкоємцем Музею історії, мистецтва та етнографії, а з іншого – опосередковано попередником (мабуть точніше сказати – логічним предтечею) сучасного краєзнавчого музею в Ніжині. Як не прикро, але ні експонатами, ні колективом, ні приміщенням обидва ніжинські музеї 1920-х років на пов'язані з нинішнім. Можна говорити тільки про ідею створення універсального історико-мистецького музею і традицію музейної справи, що розділяли кількадесят років.

З'єднуючим містком між двома такими різними періодами існування загальноміського музею в Ніжині, провідником згаданої музейної традиції став І.Г. Спаський, який у повоєнний час із Ленінграду, будучи вже відомим ученим, тримав контакт із малою батьківщиною. Дізнавшись про організацію в Ніжині нового краєзнавчого музею, Іван Георгійович заочно, в листуванні з кількома знайомим ніжинцями, насамперед, із керівником роботи з організації музею, майбутнім першим його директором В.С. Шоходьком, ділився своїм багатим досвідом музейної роботи, давав цінні поради – фактично виступив науковим консультантом. Відтак, цілком зрозуміло, чому саме краєзнавчий музей був серед співорганізаторів наукових читань у Ніжині, чому вони були присвячені ювілейній даті від часу заснування згаданого музею початку 1920-х років і чому читання були названі “Спаськими”.

Іншими співорганізаторами І Спаських міжнародних наукових читань виступили Ніжинська міська рада, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя та Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПШ. З огляду на тематичну направленість, місце проведення читань, їх змістовну наповненість кожна з цих організацій мала власну мотивацію щодо участі в їх організації.

Власне наукові читання відбувалися протягом 1–2 жовтня – як зазначалося раніше – у приміщенні НДУ імені Миколи Гоголя та Ніжинської міської ради. З майже 70 заявлених учасників безпосередню участь у пленарному та секційних засіданнях узяли біля 40 науковців та ще кількадесят гостей. Перше пленарне засідання було присвячене цілком історії родини Спаських – визначним її представникам і їх внеску до розвитку науки, освіти, релігійного й громадського життя Ніжина, України, колишнього СРСР; до розвитку світової науки й культури загалом. Вельми цікавими були доповіді колишніх колег, учнів і друзів І.Г. Спаського з відділу нумізматки Державного Ермітажу – його нинішнього завідувача В.О. Калініна, провідних науковців відділу Є.С. Щукіної (до речі з родинними коренями з с. Вертіївки, що неподалік Ніжина), К.В. Лепьохіної; завідувача відділом давньоруської літератури Інституту російської літератури Н.В. Понирко. Спогадами про вчителя й друга поділився член-кореспондент НАН України, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України М.Ф. Котляр і його дружина М.В. Скржинська – також знаний український учений-історик, доктор історичних наук. Поділилися з присутніми на пленарному засіданні матеріалами із сімейних архівів донька І.Г. Спаського Лада Іванівна Вуїч і онука Євгенії Георгіївни Спаської – Наталія Юліївна Анохіна.

Упродовж наступного робочого дня читань під час секційних і другого пленарного

засідань звучали доповіді з різноманітної тематики персоналістичного, історіографічного, джерелознавчого й теоретико-методологічного спрямування. Єдине, що було незмінно спільне – географія досліджень охоплювала територію Південно-Дніпровського Лівобережжя. Вельми цікавими були доповіді професора І.В. Верби та професора Л.О. Гріффена; київських пам'яткознавців і музеєзнавців О.В. Бачинської, О.С. Бурлаки, Д.В. Кепіна, В.О. Константинова, археологів Ю.М. Ситого, В.М. Скорохода (обидва з Чернігова) та Д.П. Куштана (з Черкас), й багатьох інших.

Під час підбиття підсумків роботи І Спаських читань на заключному пленарному засіданні, представник одного зі співorganizatorів, начальник управління культури, туризму і охорони культурної спадщини виконавчого комітету Ніжинської міської ради Л.К. Шаган констатував, що подібні заклади конче потрібні не лише для налагодження певних наукових зв'язків, плідного безпосереднього спілкування науковців, але й для культурного розвитку невеликих міст, на кшталт Ніжина, особливо зі статусом історичного міста. На його думку, сам факт проведення в Ніжині подібного наукового форуму, а також наслідки його роботи – насамперед, опубліковані дослідження учасників (частина з яких так чи інакше стосується вивчення старожитностей Ніжина й Ніжинщини) – мають слугувати вирішенню певних практичних питань, зокрема, створенню в Ніжині історико-архітектурного заповідника, що є актуальним уже не один десяток років.

Про підтримку створення в Ніжині історико-архітектурного заповідника було зафіксовано в одній із резолюцій, ухвалених на заключному пленарному засіданні І Спаських читань. У інших резолюціях, ухвалених учасниками читань ухвали порушувалося клопотатися перед міською владою про створення в Ніжині (окремого чи у структурі Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського) Музею ніжинських родин, де обов'язково був би відділ або частина експозиції відділу, присвячені родині Спаських. І чи не найголовніше – враховуючи позитивний результат проведення І Спаських читань, їх учасники рекомендували організаторам розглянути можливість проведення наступних ІІ Спаських читань у Ніжині через певний проміжок часу, орієнтовно – за 2 роки.

Насамкінець хотілося б зупинитися на ключовій події з програми проведення І Спаських читань.

З-поміж гостей І Спаських читань було чимало представників родини Спаських, родичів І.Г. Спаського: насамперед, його донька Л.І. Вуїч, що прибула з Москви, онука його старшої сестри Євгенії – Н.Ю. Анохіна, що нині мешкає в Санкт-Петербурзі; небожі – двоє синів його старшого брата Василя зі своїми сім'ями, яких доля оселила в Західній Україні (в Нетішині). Місцем їхньої зустрічі став Ніжин, батьківщина їх спільного предка – протоієрея Георгія Івановича Спаського, батька Івана, Василя та Євгенії Спаських (а також ще двох братів – Феодосія та Георгія, які в 1920 р. емігрували за кордон, де й померли в повоєнний час; у Георгія дітей не було, а ось нащадки Феодосія нині проживають у Франції та Бельгії). Й спонукало їх приїхати до Ніжина саме проведення І Спаських читань, зокрема – заплановане у межах проведення наукового форуму урочисте відкриття меморіальної дошки на будинку родини Спаських, присвяченої найбільш відомим її представникам: прот. Г.І Спаському та його дружині Юлії Миколаївні (до шлюбу – Переяславцевої), а також їх дітям – Євгенії, Феодосію й Івану.

Цей захід, що перетворився на справжню подію в культурному житті Ніжина, зібрав перед фасадом майже стоп'ятидесятилітнього будинку Спаських (з 2010 р. – пам'ятки

історії місцевого значення) не лише учасників І Спаських читань, але й представників керівництва міста на чолі з в.о. Ніжинського міського голови, секретарем Ніжинської міської ради О.Г. Баранковим; співробітників Ніжинського краєзнавчого музею, директор котрого Г.В. Назаренко брав діяльну участь у справі підготовки й проведення читань; професорів, викладачів і студентів НДУ імені Миколи Гоголя; представників культурно-освітніх кіл Ніжина – співробітників міської бібліотеки, вчителів шкіл тощо. Після нетривалого імпровізованого мітингу з укріпленої на фасаді будинку меморіальної дошки, виготовленої з чорного граніту, було урочисто знято покриття з білої тканини й потому її освятив настоятель Кафедрального собору Всіх Святих УПЦ КП о. Сергій (Чечин).

Підсумовуючи, головне, що варто зазначити – І Спаські міжнародні наукові читання, присвячені 90-річчю від часу відкриття в Ніжині першого публічного музею відбулися. Й не просто стали історією, а дали потужний зачин до подальшої роботи науково-організаційної та науково-дослідної роботи. І свідченням тому є цей збірник, абсолютна більшість із матеріалів котрого була апробована у вигляді доповідей під час роботи якраз указанного наукового зібрання в Ніжині.

Зозуля С.Ю. І Спаські міжнародні наукові читання в Ніжині

У повідомленні про проведення в Ніжині на початку жовтня 2010 р. І Спаських міжнародних наукових читань викладені основні засадничі принципи щодо організації вказаного наукового зібрання; згадані основні заходи з програми читань, окреслене коло їх учасників, визначені значення й наслідки проведення читань.

Ключові слова: наукові читання, Ніжин, Північно-Дніпровське Лівобережжя, музейна справа, Спаські.

Зозуля С.Ю. І Спасские международные научные чтения в Нежине

В сообщении о проведении в Нежине в начале октября в 2010 г. I Спасских международных научных чтений изложены основоположные принципы в организации указанного научного собрания; упомянуты основные мероприятия программы чтений, очерчен круг их участников, определены значение и последствия проведения чтений.

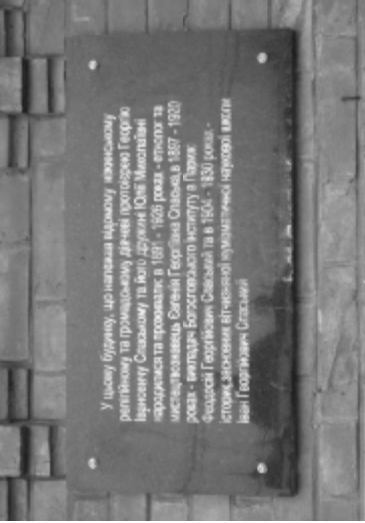
Ключевые слова: научные чтения, Нежин, Северно-Днепровское Левобережье, музейное дело, Спасские.

Zozulya S. Yu. I Spas'ki international scientific reading in Nizhyn

In a report about a leadthrough in Nizhyn at the beginning of October in 2010 I Spas'ki International Scientific Reading basic principles in organization of this scientific meeting are expounded; the basic measures of the program of Reading are mentioned, the circle of their participants is outlined, a value and consequences of leadthrough of Reading is certain.

Key words: scientific reading, Nizhyn, Northern Left-Bank Dnepr Area, museum business, Spas'ki.

І Спаські міжнародні наукові читання в Ніжині (1–3 жовтня 2010 р.) (зліва направо):

1. Мітинг біля будинку родини Спаських з приводу відкриття меморіальної дошки (виступає проф. Г.В.Самойленко).
2. Меморіальна дошка на будинку Спаських на честь найбільш відомий представників цієї ніжинської родини.
3. Донька І.Г. Спаського – Л.І. Вуїч і в. о. Ніжинського міського голови, секретар Ніжинської міської ради О.Г. Баранков.
4. Завершальне пленарне засідання – підбиття підсумків роботи читань (2 жовтня 2010 р., мала зала засідань ніжинського виконкому).
5. Урочисте відкриття меморіальної дошки на будинку Спаських.
6. Президія першого пленарного засідання читань (1 жовтня 2010 р., Гоголівський корпус НДУ імені Миколи Гоголя).